

Hoofstuk 3

DIE KAAPSE GEMEENSKAP 1707-1806

Na die moeilike vestigingsperiode van die verversingspos, het die Kaapse gemeenskap uit vyf kategorieë bestaan, naamlik die amptenary (ook na verwys as die garnisoen), die burgers waaronder ook vryswartes (onafhanklike nie-Europeërs) was, die Koisan, die slawe en bannelinge. Mentzel het teen die middel van die agtiende eeu opgemerk dat nie alle mense aan die Kaap ryk was nie. Sommige was volgens hom brandarm en niks beter af as bedelaars nie.¹ Die Koisan word nie hier bespreek nie, omdat dit wat die koskultuur betref, reeds in hoofstuk 2 onder 2.1.3.1 gedoen is. Die slawe en bannelinge word in hoofstuk 9 bespreek.

3.1 Die amptenare

Volgens Valentyn was die goewerneur se salaris aan die begin van die agtiende eeu 2 400 gulden per jaar, maar sy totale pakket wat benewens 'n kos- en onthaaltoelae, gratis klere, vleis, drank, kruideniersware, groente, vrugte en slawe ingesluit het, het ongeveer 9 300 gulden beloop. Al die topamptenare het groot byvoordele gehad.² Hierteenoor het die laagste besoldigde amptenaar, die soldaat, 'n hongerloon ontvang.

Wanneer 'n soldaat in Holland aangeteken het, het hy dadelik 154 gulde aan die Kompanjie geskuld. Die 4 gulde was vir 'n skeepskis en die res was vir sy passasie na die Kaap. Sy salaris van 18 gulde vir twee maande, is vooruit aan hom gegee, maar hiervan het hy slegs 3 gulde gekry. Die sieleverkoper (in Mentzel se woorde) wat 'n soldaat aangeteken het en hom moes uitrus en onderdak gee totdat die skip vertrek, het die res geneem, ongeag hoe kort of lank die wagtyd vir die vertrekdatum was. Aan die Kaap moes hy vir sy verblyf betaal en verdere skuld aangaan om 'n bed, matras, komberse, uniforms en kos te koop. Hy het twee uniforms benodig. Dit het hom 50 gulde gekos. Hy moes oorleef op die ses pond brood wat hy weekliks ontvang het en 56 stuiwer wat hy maandeliks as "kostgeld" en

¹ O.F. Mentzel, *A geographical and topographical description of the Cape of Good Hope* II, p. 114.

² François Valentyn, *Beschryvinge van de Kaap der Goede Hoop met de zaken daar toe behorende* II, pp. 250-251.

subsidie ontvang het.³ Dit het hom met minder as twee stuiwer per dag vir kos gelaat. Na vyf jaar diens het hy na sy aftrekkings ongeveer 33 gulde besit en hiervan moes hy dikwels nog 'n deel op sy terugreis aan die skeepslui betaal.⁴

3.2 Die burgers

Die burgers of vryliede het hoofsaaklik uit professionele mense, ambagslui, smouse en boere bestaan. Die ambagslui het soos baie boere van slawe-arbeid gebruik gemaak. De Jong noem die voorbeeld van 'n horlosiemaker wat soos in Holland mense se horlosies vir 'n jaarlikse bedrag moes gaan opwen. Aan die Kaap het die horlosiemaker se slaaf egter die werk gedoen.⁵ 'n Mens neem aan dat die weduwee van wie Von Dessin sy hout gekoop het, ook slawe gebruik het om die hout bymekaar te maak. Onder die boere kon twee groot groepe onderskei word: die landbouers en die veeboere. Binne hierdie groepe was daar die welvarendes en diJ wat brandarm was. Al die reisigers het na die groot kontras tussen die twee groepe verwys. De Jong wat aan die einde van die agtiende eeu veroordelend oor die spandabelrige lewe van die Kaapse rykes geskryf het, het van 'n ete by ene "Rassauw" in Houtbaai se omgewing vertel en afgesluit met die woorde: "Alles was volmaakt op zijn boersch en armoediger, dan ik nog ergens gevonden heb."⁶

3.2.1 Die landbouers

Die landbouers wat meestal gevestigde boere in die omgewing van Paarl, Stellenbosch, Hottentot-Holland (Somerset-Wes), Wamakersvallei (Wellington), en Swartland (Malmesbury) was, was betreklik welgesteld. Hulle was wyn- en graanboere wat ook vee besit het en weens die ligging van hulle plase produkte aan skepe kon lewer. Van hierdie boere het benewens slawe ook blanke knegte gehad. Biewenga wys op J.L. Hattingh se studie oor vryswartes op Stellenbosch wat aan die lig gebring het dat verskeie vryswartboere blanke knegte gehad het. Volgens I.D. MacCrone het gódsdiens, en nie ras of kleur nie, aanvanklik sosiale skeiding veroorsaak. Dit was eers na toenemende botsings tussen swart en wit op die grens dat Christen sinoniem met blank, en swart met heiden,

³ Cornelis de Jong, *Reizen naar de Kaap de Goede Hoop, Ierland en Noorwegen in de jaren 1771-1779*, 1, p. 161, noem dat daar 20 stuiwer in 'n gulde was, maar aan die Kaap is 24 stuiwer of 4 skelling as 'n gulde beskou.

⁴ O.F. Mentzel, *Life at the Cape in the mid-eighteenth century*, pp. 21-27.

⁵ Cornelis de Jong, *Reizen naar de Kaap de Goede Hoop, Ierland en Noorwegen in de jaren 1791-1797*, 1, p. 143.

⁶ Cornelis de Jong, *Reizen naar de Kaap de Goede Hoop, Ierland en Noorwegen in de jaren 1791-1797*, 1, p. 72.

gereken is en dat kleur 'n sosiale faktor geword het.⁷

Grondbaronne soos Hendrik Cloete wat op Van der Stel se ou plaas Constantia gewoon het, het soos die adelstand in Europa gelewe. Wedywering oor wie die mooiste huis gehad het, was deel van die Kaap se sosiale lewe. De Jong het aan die einde van die agtiende eeu genoem dat Kapenaars tot 100 000 gulde vir 'n mooi huis betaal het.⁸ W.A. van der Stel het Philip "Meyburgh" se huis op Meerlust mooier as sy eie spoghuis op Vergelegen beskou. Stavorinus wat Maarten Melck teen die middel van die agtiende eeu op sy plaas Elsenburg naby Stellenbosch besoek het, het vertel dat dit op 'n afstand soos 'n klein dorpie gelyk het. Sy tweehonderd slawe het elkeen sy eie kamer in 'n steengebou gehad en getroude slawe is apart gehuisves. Volgens Lichtenstein het 105 mense aan die begin van 1800 op Jacob Laubscher se plaas tussen Saldanha en St. Helena gewerk.⁹ Silwersmede se werk is sedert 1715 deur twee essaieurs gekeur wat deur die regering aangestel is. In die rykes se huise het silwer-artikels, Oosterse porselein en Engelse glas en porselein op Oosterse en plaaslik-vervaardigde meubels met silwer- of koperbeslag gepryk.¹⁰ Volgens Mentzel het selfs die armer boere wat sowel baas as klaas op hulle eie plase was, 'n goeie bestaan gemaak, want hulle plase het in al die behoeftes van die boere ten opsigte van vleis, graan groente, vrugte en wyn voorsien.¹¹

Dat dit in ander Hollandse kolonies net so rojaal toegegaan het, blyk uit die Weeldewette wat die VOC in 1753 uitgevaardig het om uitspattighede aan bande te lê wat grootliks uit oordrewe standbewustheid onder die amptenary gespruit het. Goewerneur Ryk Tulbagh se aanpassing van diJ wette vir die Kaap, het min uitwerking gehad toe die kwynende Kaapse ekonomie 'n opbloeï beleef het as gevolg van Franse en Britse troepe wat die Kaap aangedoen het tydens die Sewejarige Oorlog wat in 1756 tussen Engeland en Frankryk uitgebreek het. Die vrees dat die Britte die Kaap sou probeer verower, het tot gevolg gehad dat twee groot regimente, die Franse Meuron-regiment (1781) en die Württemberg-regiment (1787), na die Kaap gestuur is. DiJ soldate en meer skepe as gewoonlik het tot so 'n ekonomiese opbloeï gelei dat na die Kaap as "Klein Parys" verwys is. Die Goewerneur wat met vestings die Kaap moes beveilig, het kwistig maar onoordeelkundig geld spandeer. Teen 1790 toe die bevel gegee is dat die Württemberg-regiment van 2 000 man na Java

⁷ A.D. Biewenga, *De Kaap de Goede Hoop*, pp. 275-276.

⁸ Cornelis de Jong, *Reizen naar de Kaap de Goede Hoop, Ierland en Noorwegen in de jaren 1791-1797*, 1, pp. 139-140.

⁹ G.E. Pearce, *The Cape of Good Hope 1652-1833*, pp. 118-122.

¹⁰ D'Arbez, *Van klerk tot goewerneur*, p. 220.

¹¹ O.F. Mentzel, *A geographical and topographical description of the Cape of Good Hope III*, p. 108.

moes vertrek, was die VOC bankrot.¹²

3.2.2 Die veeboere

Die welvaart van sommige landbouers en hooggeplaaste amptenare het in skerp teenstelling gestaan met die sobere bestaan van die meeste veeboere wat plase in die distrikte Swellendam en Graaff-Reinet gehad het. Hierdie boere (ook die rykes) wat op die rand van die Europese beskawing geleef het, het volgens die reisigers 'n armoedige en harde bestaan gevoer ten spyte van hulle groot troppe vee.¹³

Die meeste se skoling het uit die lees van die Bybel bestaan, want dit was dikwels die enigste boek in baie huise. Mense wat die Bybel kon lees, was nie noodwendig in staat om te skryf nie. Biewenga wys daarop dat leesvaardigheid aan die Kaap groter as skryfvaardigheid was. Hy noem dat dit in ooreenstemming met die gebruik in Holland was om eers te leer lees en daarna te leer skryf. Pryse aan die Kaap het verskil: die onderrig van die ABC het ses, leer lees tien, en leer skryf sestien dubbeltjies gekos. Dit het tot gevolg gehad dat die mense wat kon lees meer was as diJ wat kon skryf. Die vryburger Gerrit Elbertsz het byvoorbeeld ten tyde van sy dood twee boeke besit, maar hy kon nie sy naam teken nie.¹⁴

Koikoin-arbeiders het meestal by die trekboere die plek van slawe ingeneem.¹⁵ Volgens De Jong en Sparrman het die Koikoin vir hulle kos gewerk.¹⁶ Pogings om Nagmaal te gebruik, is sporadies nagekom en by so 'n geleentheid is 'n paar kinders van dieselfde gesin volgens Mentzel (1733-1741) gedoop. Dit was nog die geval aan die einde van die agtiende eeu toe lady Anne Barnard na die Kaap gekom het. Mentzel het geskryf dat wanneer 'n boer op 'n tog gegaan het, hy sy vrou en kinders saamgeneem het, want swartes, San, dwalende Koikoin en drosterslawe het dit onveilig gemaak om hulle alleen te laat tuisbly. Die gesin

¹² G.E. Pearse, *The Cape of Good Hope 1652-1833*, pp. 83-84.

¹³ Henry Lichtenstein, *Travels in Southern Africa*, 1, pp. 106, 363.

¹⁴ A.D. Biewenga, *De Kaap de Goede Hoop*, pp. 171-172, 159.

¹⁵ Richard Elphick & Robert Shell, *Onderlinge groepverhoudinge: Khoikhoi, koloniste, slawe en vryswartes, 1652-1795*, in Hermann Giliomee & Richard Elphick (reds.), *'n Samelewing in wording: Suid-Afrika 1652-1820*, p. 174.

¹⁶ Cornelis de Jong, *Reizen naar de Kaap, Ierland en Noorwegen in de jaren 1791-1797*, 1, p. 196; Andreas Sparman, *Reize naar de Kaap de Goede Hoop, de landen van de zuidpool en rondom de waereld* 1, pp. 238-239. Sparman was 'n professor in geneeskunde aan die Universiteit van Stockholm. Hy was lid van verskeie verenigings soos die Koninklike Akademie vir Wetenskap. Hy was in 1772 en 1776 aan die Kaap om plante vir Linnaeus te versamel. In sommige uitgawes van sy werk is sy van Sparrman gespel. DiJ spelling wat deur die meeste skrywers gebruik word, sal voortaan in die teks gebruik word om verwarring te voorkom, maar die verskillende spellings sal by die noem van sy werke behou word.

het nooit geweet of hulle besittings en vee nog op die plaas sou wees wanneer hulle teruggekeer het nie.¹⁷ Johanna Duminy het in 1797 vertel van hulle bure, die Niemands, in die omgewing van Riviersonderend wat te arm was om enige hulp te huur toe hulle begin boer het sodat die vrou totdat hulle seun sestien was, saam met haar man harde plaasarbeid moes verrig om 'n rou stuk aarde te bewerk en 'n woning te bou. Die boere moes in Johanna se tyd nog pal vir aanvalle van die San en ongediertes op hulle hoede bly. Sy beskrywe 'n aanval van die San op 'n plaas van die Ferreiras in die Langkloof terwyl die gesin by 'n kerkdiens was. Die dertienjarige seun wat agtergebly het om na die lammerskape om te sien en 'n Koikoin-vrou is vermoor. Alles in die huis is gebreek, kussings en bultsake is oopgesny sodat die vere die hele werf vol gelê het, groente is uitgetrek en al die vrugtebome is afgekap.¹⁸

Lichtenstein het aan die begin van die negentiende eeu vermeld dat die veeboere se huise klein was en dikwels uit slegs twee vertrekke bestaan het, want hulle het gedurig na nuwe weiveld versit. Volgens Sparrman het breekware in die sewentigerjare van die agtiende eeu dikwels in diJ boere se huise ontbreek omdat dit 'n las was om daarmee te trek. Hoewel tinborde reeds teen die middel van die agtiende eeu aan die Kaap deur porseleinborde vervang is, het die trekboere dit nog gebruik of daar is soos van ouds uit 'n gemeenskaplike skottel geëet. 'n Gas moes, soos na die meeste etes aan die Kaap, sy eie mes neem. Hy het gemeld dat die mense dikwels hulle vingers in plaas van die (kombuis)vurk gebruik het om kos uit die skottel te neem.¹⁹

As daar water was, is groente en vrugtebome by die hoofstaniing geplant. Kweperheinings was gewild om diere van die werf af weg te hou. Weens die lae reënval kon almal nie graan saai of groente plant nie en baie mense se stapelvoedsel was skaap-, bok-, bees- of wildsvleis. Selfs al was 'n boer se veetrop 2 000 tot 5 000 stuks vee groot, kon hy nie te veel vee verkoop nie, want almal op veeplase het van vleis gelewe. Net genoeg vee is van die hand gesit sodat koffie, tee, suiker, kruie, bietjie materiaal, medisyne en waarskynlik speserye gekoop kon word. Geld was dikwels te min om plaasgereedskap aan te skaf. Lichtenstein het vertel van die jong egpaar met 'n paar klein kinders by wie sy geselskap in die binneland gaan kos soek het. Die mense kon hulle slegs melk aanbied. Hulle het verskoning gevra omdat daar nie brood was nie en verduidelik dat hulle stapelvoedsel vleis

¹⁷ O.F. Mentzel, *A geographical and topographical description of the Cape of Good Hope* III, p. 114; A.M. Lewin Robinson *et al* (eds.), *The Cape journals of Lady Anne Barnard 1797-1798*, p. 358.

¹⁸ J.L.M. Franken, *Duminy-dagboeke*, pp. 93-94.

¹⁹ Anders Sparrman, *A voyage to the Cape of Good Hope* II, pp. 132-133.

was. Volgens hom is daagliks vir 'n huishouding van twintig mense drie tot vier skape van 36 tot 40 pond geslag. 'n Skaapwagter het 'n skaap per week gekry.²⁰

Onder die veeboere het 'n eiesoortige koskultuur ontstaan waarvan biltong - wat vandag 'n belangrike plek in die Afrikaner se koskultuur beklee - soms die enigste kos was. Petrus Borchards het vertel dat die mense in die eerste kwart van die negentiende eeu by gebrek aan vars vleis maande lank op slegs biltong kon lewe en tog blakend gesond daar uitgesien het. Hulle was ook meestal lang, sterk mense.²¹ So gewoond was diJ mense aan hulle vleisdieet, dat dit hulle nie gepla het om sonder brood te wees nie. Sparrman het vertel dat hulle dae lank net op vleis moes lewe omdat die boer waar hulle gebly het, nie wou koring maal nie. Toe hulle uiteindelik growwe meel gekry het, het hulle Koikoin-metgeselle daagliks vir hulle askoek gebak.²²

Weens die afstand kon veeboere in die buitelandse distrikte die Kaap hoogstens een keer per jaar besoek om produkte te verkoop. Barrow het vertel hoedat sy geselskap in 1797 'n Kaapse slagter teëgekomp het wat vee in die Sneeu-berg gaan koop het. Hoewel die 5 000 skape in 'n goeie kondisie was, het die beeste treurig gelyk, want die gebied waarlangs getrek is, het min kos vir hulle gehad. Na die tog van veertig tot vyftig dae is hulle dadelik by hulle aankoms in die Kaap geslag.

Hy het daarop gewys dat 'n veeboer van Graaff-Reinet minstens twee spanne osse van twaalf in 'n span asook 'n paar helpers moes hê as hy vee Kaap toe wou neem. Daar moes hy vir staanplek en weiding van sy osse betaal. Gewoonlik is 'n vrag botter van 500-750 kg, bessiewas, seep, biltong, aalwyn en velle saamgeneem. Volgens Barrow het 'n skaap wat 35 kg op die plaas geweeg het, se gewig tot 20 kg geval teen die tyd dat die trop in die Kaap aangekom het. Skape is teen 8 sjielings en beeste teen 48 sjielings stuk verkoop. Die botter is teen 6 pennies per pond in die Kaap verkoop aan 'n handelaar wat die bynaam *smous* of *Jood* gehad het en diJ het dit vir dubbel die bedrag verkoop. Hoewel die veeboere se bokke as van die beste in die wêreld beskou is, en waarskynlik beter sou trek as die beeste, is die bokke deur die boere vir hulleself en hulle Koikoin-werkers aangehou.²³

Vir so 'n lang reis soos die veeboere na die Kaap onderneem het, moes padkos voorsien word. Die beskrywende woord padkos het waarskynlik lank voor die vroegste bekende

²⁰ Henry Lichtenstein, *Travels in Southern Africa I*, pp. 91, 363-364, II, p. 66.

²¹ Petrus Borchardus Borchards, *Bladen uit de memoirs van...*, p. 48.

²² Anders Sparrman, *A voyage to the Cape of Good Hope II*, pp. 132, 233.

²³ John Barrow, *Travels into the interior of Southern Africa I*, pp. 39, 47-48.

behoue skriftelike voorbeeld ontstaan. DiJ is deur L.C. van Oordt opgeteken uit 'n brief van 1750 waarin 'n boer geskryf het: "ik heb laten slagten om pad kost te hebben".²⁴ Toe Johanna Duminy en haar gesin in 1797 van hulle plaas Bokrivier in die omgewing van Riviersonderend na die Kaap moes teruggaan, het sy vir die reis wat minstens vyf dae sou duur, laat "pat kos klaar maken". Daar is gebak, gekarring en 'n lam geslag. Die gesin het die aand om nege-uur "een lekkere kerrie" geëet voordat hulle gaan slaap het, maar om elfuur is opgestaan en vir die reis na die Kaap laat inspan.²⁵

3.2.3 Verskille en ooreenkomste

By die twee genoemde groepe het daar nie net verskille met die inhoud van maaltye voorgekom nie. Daar was ook tydsverskille. Saint-Pierre wat in 1771 by die N`thlings, Johanna Duminy se ouers, aan die Kaap loseer het, het nie oor die ontbyt geskryf nie, maar gemeld dat middagete om twaalfuur en aandete om agtuur bedien is. Beide maaltye was 'n warm maal met vleis en vis. Hy noem die teetye in die oggend en namiddag, maar wei nie daarop uit nie en dit is nie duidelik wat as eetgoed bedien is nie.²⁶ Volgens Kolbe (1705-1713) is verskillende soorte koue vleis, piekels, kaas, haring, konfyt, brood, wyn en bier bedien.²⁷ Uit die dagboek van Johanna Duminy, lyk dit asof net "booterhamme"²⁸ in die binneland aan die einde van die agtiende eeu as versnapering aangebied is. Van die elfuurtee by Caledon se warmbad het sy geskryf: "juffrouw dutouij kwam een booterham bij ons eeten". By 'n ander geleentheid noem sy dat "booterhamme" die namiddag om vyfuur op hulle bure se plaas bedien is; dit was n< die koffie om drie-uur.²⁹ Borchards het vertel dat vleis belangrik was met ontbyt, middagete en aandete. Om drie-uur is tee en "suikergoed" bedien en later smiddae is beskuit of gebotterde brood saam met koffie geniet.³⁰ 'n Negentiende-eeuse besoekster het ook vertel dat soetgoed - koek en "comfaat" (konfyt) - na die middagslaap saam met koffie bedien is.³¹

Volgens wat Thunberg, lady Anne Barnard en Capelli geskrywe het, is vier warm etes per

²⁴ L.C. van Oordt, *Die Kaapse taalargief* I, p. 27.

²⁵ J.L.M. Franken, *Duminy-dagboeke*, p. 102.

²⁶ J.L.M. Franken, *Duminy-dagboeke*, p. 5.

²⁷ Peter Kolbe, *Naauwkeurige beschrywing van de Kaap de Goede Hoop* 1, pp. 301-302.

²⁸ Van Dale, *Nieuw handwoordenboek der Nederlandse taal*, beskryf boterham as vleis op 'n sny gebotterde brood of 'n broodmaaltyd.

²⁹ J.L.M. Franken, *Duminy-dagboeke*, pp. 90, 105.

³⁰ Petrus Borchardus Borchards, *Bladen uit de memoirs van ...*, p. 173.

³¹ A Lady, *Life at the Cape a hundred years ago*, p. 37.

dag in die binneland bedien: sewe-uur en elfuur soggens, vieruur namiddae en die aandete om agt- of nege-uur afhangende van die seisoen. Barnard se beskrywing van so 'n vieruur-ete in die binneland op Jacob Joubert se plaas anderkant die Hottentot-Hollandberge wys dat dit 'n volwaardige ete van onder andere geroosterde hoenders, aartappels en plaasbotter was.³² Capelli, die aide-de-camp wat goewerneur Janssens in 1803 op sy binnelandse tog vergesel het, verwys meer as een keer na die middagete wat om elfuur bedien is.³³

In die stad was die ontbyt volgens lady Anne Barnard se vertelling van haar eerste ontbyt aan die Kaap, "a display of cakes and pastry of all sorts and shapes." Hierdie stadsontbyt van die Barnards was in skrilte kontras met die plaasontbyt van gebraaide rugstringtjops in pietersieliekrummels, eiers, aartappels en botter wat die onderwyser op die Morkels se plaas in die binneland tydens die afwesigheid van die plaaseienaar en sy slawe aan die Barnards voorgesit het.³⁴ Johanna Duminy het ook vertel van die warm ontbyt met vleis en botter wat in die binneland by die vendusie bedien is.³⁵ Die botter dui daarop dat brood of aartappels bedien is. In die distrik Graaff-Reinet en die buite-randgebied van Swellendam sou daar soms net vleis op die spyskaart gewees het.

Volgens Schotel het die Hollanders in die sewentiende eeu hulle brood met botter of vet gesmeer en kaas daarop geëet. Hulle het ook gebotterde brood met vye vir ontbyt geëet.³⁶ Mentzel het ook verwys na 'n warm ontbyt op die plase aan die Kaap, maar genoem dat wanneer die druiwe ryp was, almal brood met botter en druiwe vir ontbyt geëet het.³⁷ Aan die Kaap het nie net vye en druiwe nie, maar blykbaar ook waatlemoen met brood, ontbytkos geword, want al drie soorte vrugte is nog aan die begin van die twintigste eeu deur party Afrikaners so gebruik.³⁸

Gasvryheid aan onbekendes was 'n kenmerk van alle Afrikaner-gemeenskappe; of dit nou op 'n verafgeleë plaas in die binneland of naby die stad was. Mentzel het geskryf dat mense aangewese op mekaar se gasvryheid was, aangesien geen gastehuse in die binneland bestaan het nie. Dieselfde persoon wat aan 'n vreemdeling onderdak verskaf het, kon dalk self die volgende dag tydens 'n reis, verblyf benodig het. Op afgeleë plase het mense graag

³² A.M. Lewin. Robinson *et al* (eds.), *The Cape journals of Lady Anne Barnard 1797-1798*, p. 308.

³³ W.B.E. Paravicini di Capelli, *Reize in de binne-landen van Zuid-Africa* 1, p. 7.

³⁴ A.M. Lewin. Robinson *et al* (eds.), *The Cape journals of Lady Anne Barnard 1797-1798*, pp. 162, 302-303.

³⁵ J.L.M. Franken, *Duminy-dagboeke*, p. 86.

³⁶ G.D.J. Schotel, *Het Oud-Hollandsch huisgezin der zeventiende eeuw*, p. 343.

³⁷ O.F. Mentzel, *A geographical and topographical description of the Cape of Good Hope* III, p. 109.

³⁸ Persoonlike inligting: mnr. Pieter Voges, Hospitaalstraat 19, Vredendal, 30 Augustus 1980.

vreemdelinge ontvang, want dan het hulle die jongste Kaapse nuus gehoor.³⁹

Die meeste reisigers het vertel dat hulle gewoonlik dadelik by hulle aankoms kos en drank aangebied is. Sparman se ontmoeting met die boer "Van der Spoit" illustreer die gebruikelike binnelandse gasvryheid goed. Die boer het doodstil in die deur na hom staan en kyk, terwyl hy na die huis aangestap gekom het. Toe hy by die boer kom, het diJ sy hand uitgesteek en hom met 'n handdruk gegroet, gevra hoe dit gaan, waar hy vandaan gekom het en hom wyn, tabak en voedsel aangebied. 'n Dogter van ongeveer twaalf jaar het 'n ete van lambors en wortels aan hom voorgesit en daarna tee bedien.⁴⁰ Die mense was bewus van die lang afstande wat reisigers dikwels moes aflê voordat hulle 'n plaas bereik het. In 'n tyd toe paaie meestal 'n dowwe wiespoor was, kon mense maklik in die verlate binneland verdwaal en van hongers en dors omkom.

Barrow wat normaalweg nie 'n goeie woord vir die Afrikaners gehad het nie, het erken: "Rude and uncultivated as are their minds, there is one virtue in which they eminently excel – hospitality to strangers. A country man, a foreigner, a relation, a friend, are all equally welcome to whatsoever the house will afford."⁴¹ Die reisiger William Burchell, 'n landgenoot van Barrow wat net na die Tweede Britse Besetting na die Kaap gekom het, se kommentaar oor die sogenaamde onbeskaafde Boere was: "But in respect to the cultivation of mental capacity, and an extensive variety of ideas, it is unreasonable to expect more in a Dutch peasant of this colony than we can meet with in the peasantry of Europe. To cast this reproach on the boors of the Cape, as a national character, is an act of injustice, which, if not to be excused by ignorance, must be attributed to some worse motive." Ook Burchell het vertel van die gasvryheid van die Afrikaners wat dikwels mense wat daar oornag het, probeer oorhaal het om langer te vertoef en hulle uitgenooi het om weer op die plaas te kom oorbly.⁴²

Reisigers het vertel dat water soms voor ete aan gaste bedien is om hulle hande te was. Volgens Lichtenstein was dit ook die geval by die deftige ete van die Du Toits van Goudini. Water vir handewas is ook n< hierdie ete bedien.⁴³ In daardie stadium was vurke al in gebruik aan die Kaap en die tweede bediening van water was moontlik vir gaste wat

³⁹ O.F. Mentzel, *A geographical and topographical description of the Cape of Good Hope* III, p. 119.

⁴⁰ Andreas Sparman, *Reize naar de Kaap de Goede Hoop, de landen van de zuidpool en rondom de waereld* 1, p. 70.

⁴¹ John Barrow, *Travels into the interior of Southern Africa* I, p. 83.

⁴² William Burchell, *Travels in the interior of Southern Africa* 1, pp. 86-87.

⁴³ Henry Lichtenstein, *Travels in Southern Africa* II, pp. 84-85.

vrugte as nagereg geëet het. Dit is 'n ou gebruik wat deur die Italianer Scappi (1540-1570) voorgeskryf is in 'n tyd toe vurke en selfs lepels om mee te eet nog ontbreek het. DiJ gebruik is volgens Schotel in die sestiende eeu deur die adellikes in Holland gevolg. Een van die rympies oor diJ gebruik, het so gelui: "Ent hande-water eer men eet,/ dat dunckt haer is een schoon secreet."⁴⁴ Klein balies en vaatjies kom in baie vroeë Kaapse inventarisse voor. Scholtz wys op die inskrywing van 2 Maart 1780, MOOC 8/17: "Een hant was vaatje".⁴⁵

3.3 Die Kaapse smulpape

Uit die getuienis van sewentiende- en agtiende-eeuse reisigers blyk dit dat gegoede Afrikaners meestal smulpape was. Van Riebeeck se seun Abraham het op 7 Desember 1676 die afskeidsete wat die kommandeur vir hulle gegee het voor hulle vertrek na Batavia, as "magnifycq" beskryf.⁴⁶ Op 13 Januarie 1710 het Van Riebeeck se foutsoekerige kleindogter (Abraham se dogter) wat in daardie stadium aan die Kaap was, aan haar ouers in Batavia geskryf "Maar wat de spijs belangt, is het beter als op Batavia...." Sy het selfs "een resept van het een en ander, dat niet onaangenaam hoop sal sijn" aan haar moeder gestuur.⁴⁷ Op 16 Maart 1710 het haar man, Joan van Hoorn, aan sy skoonouers geskryf en 'n gesegde van goewerneur Van Assenburg aangehaal: "'t is of de Caab van vretten (vreet) en suypen aan malkander hangt".⁴⁸ Die skrywer Jacques Henri Bernardine de Saint Pierre wat teen die middel van die agtiende eeu aan die Kaap was, se uitspraak oor die Kaapse kos was dat dit goed was, maar dat die goeie mense die hele dag geëet het.⁴⁹ Volgens Mentzel het dit dikwels gebeur dat Europeërs in die hospitaal beland het omdat hulle hul aan die oordaad lekker Kaapse kos ooreet het.⁵⁰ De Jong wat van 1791 tot 1795 aan die Kaap was, se indruk was: "In het algemeen zijn de tafels opgepropt met spijzen". Hy het gemeen dat die mense kos mors omdat oorskietkos van 'n maaltyd selde weer op die eettafels verskyn het, want dit is aan die slawe gegee. Dit was behalwe die vleis, rys en aartappels wat die slawe se daaglikse dieet was. Sy gevolgtrekking oor die Kapenaars was: "Over het geheel

⁴⁴ G.D.J. Schotel, *Het Oud-Hollandsch huisgezin der zeventiende eeuw*, p. 343.

⁴⁵ J. du P. Scholtz, *Afrikaans-Hollands in die agtiende eeu*, p. 123.

⁴⁶ D.B. Bosman, *Briewe van Johanna Maria van Riebeeck en ander Riebeeckiana*, p. 52.

⁴⁷ D.B. Bosman, *Briewe van Johanna Maria van Riebeeck en ander Riebeeckiana*, p. 95, no. 15.

⁴⁸ D.B. Bosman, *Briewe van Johanna Maria van Riebeeck en ander Riebeeckiana*, p. 69 no. 5, p. 100 no. 17.

⁴⁹ J.L.M. Franken, *Duminy-dagboeke*, p. 5.

⁵⁰ O.F. Mentzel, *A geographical and topographical description of the Cape of Good Hope III*, p. 252.

ken ik geen menschen, die sterken eten, sterker drinken en meer slapen."⁵¹

Vir die "ryklik eeten" waarvoor die Kaap bekend was, was 'n purgeermiddel in die huis belangrik. Dit blyk duidelik uit die behoue fragmente van Johanna Duminy se dagboek (1797). Haar man moes in die 24 dae wat die fragmente dek, twee keer purgasie drink. Die Sondagaandete wat lady Anne Barnard in 1797 by Benjamin Weigt se huis in Wamakersvallei (Wellington) geniet het, getuig van hierdie "ryklik eeten". Afgesien van die lekker plaaslik gekweekte rys wat bedien is, was die volgende disse op die spyskaart: 'n Kaapse ham, die goedgeelardeerde agterkwarte van 'n wildsbok, twee vet eende, kerriehoender, ertjies, boontjies, kool en 'n slaai met twee dosyn hardgekookte eiers as versiering, gebakte vla en 'n verskeidenheid pasteitjies. Vir nagereg is baie groot smaaklike aarbeie voorgesit. Koffie en sopies is die hele namiddag voor die ete bedien.⁵²

Die oordadige gebruik van voedsel aan die Kaap was waarskynlik aanvanklik 'n nagevolg van die hongerlyjare toe die verversingspos begin is. Dit was ook 'n nabootsing van die rykes van Europa se tafels om sosiale aansien te verwerf. Volgens Schotel het mense in Holland hulle so te buite gegaan met wat vir onthale aangebied is, dat wetlik bepaal is dat gewone burgers net vyftig en die adelstand 500 disse mag bedien het.⁵³ Mentzel het in sy beskrywing van 'n Kaapse huweliksonthaal genoem dat die tafel oorlaai was met kos en dat daar soveel as vyftig disse was.⁵⁴

Aan die Kaap het die oordad kos nie tot onthale beperk gebly nie; dit het die norm geword en ontaard in 'n kunsmatige vertoon van welgesteldheid wat nie altyd bestaan het nie. Baie geregte is voorgesit, selfs wanneer enkele gaste onthaal is. Lichtenstein het genoem dat wanneer die gegoede boere 'n mens onthaal het, hulle letterlik alles voorgesit het wat die huis en tuin opgelewer het. Hy het daarna vertel van die ete by die Du Toits van Goudini waar so baie geregte was dat hy nie alles kon tel nie.⁵⁵

Colin Renfrew wys in 'n bespreking oor die prestige-waarde van dinge, dat dit grootliks arbitrêr in 'n sosiale konteks bepaal word. Dit berus nie soseer op fisies meetbare eienskappe nie, maar is simbolies van aard en "cannot be measured outside a social

⁵¹ Cornelis de Jong, *Reizen, naar de Kaap de Goede Hoop, Ierland en Noorwegen in de jaren 1797-1797*, 1, pp. 141, 144, 147.

⁵² A.M.Lewin Robinson et al (eds.), *The Cape journals of Lady Anne Barnard*, pp. 250-252.

⁵³ G.D.J. Schotel, *Het Oud-Hollandsch huisgezin der zeventiende eeuw*, p. 291.

⁵⁴ O.F. Mentzel, *A geographical and topographical description of the Cape of Good Hope II*, pp. 119-121.

⁵⁵ Henry Lichtenstein, *Travels in Southern Africa II*, pp. 84-85.

context. We speak of value as if it were inherent within the object or commodity, and in so doing we create a metaphor, or mask a reality. So Marx was right to speak of the 'fetishism of commodities' although labour is not the only crucial consideration." Prestige is volgens Renfrew net so 'n belangrike oorweging as arbeid.⁵⁶ Pamela C. Dyer stel dit in *English diet*: "Spices appealed most of all to medieval people because they were a symbol of standing wealth and sophistication which linked them with the culture of the East and Byzantium".⁵⁷ Terwyl dit waarskynlik nog waar was van die Hollanders wat in 1652 na die Kaap gekom het, het die oorlaaide eettafel - soos diJ van die rykes in Europa - in die agtiende eeu een van die nuwe simbole van prestige aan die Kaap geword.

De Jong het hom met sy eerste besoek aan die Kaap deur die vertoon van welvarendheid wat nie net op die eettafels nie, maar ook deur die pragtige huise, duur klere en rytuie verkondig is, laat verlei om te glo dat diJ Kapenaars skatryk is. Hy het later verklaar dat die sogenaamde rykdom klatergoud is. Die werklike ryk mense het volgens hom suinig gelewe.⁵⁸ Renfrew skryf: "High status can actually be achieved by the manipulation of material goods and by displays of wealth, as many analyses of big man systems have indicated".⁵⁹

Die kinderlose wewenaar, Joachim von Dessin, sekretaris van die Weeskamer, se "Brief boek" wat sy korrespondensie bevat het asook 'n gedeelte van 'n "Memoriaal" oor sy huishoudelike uitgawes en take wat van 1 Januarie 1754 af oor drie jaar gestrek het, gee 'n beeld van 'n gegoede, maar spaarsame huishouding. Von Dessin wat in 1727 as soldaat na die Kaap gekom het, was nie een van die standbewuste Kapenaars nie. Hy was blykbaar 'n joviale mens wat duidelik lief was vir goeie kos, sy slawe goed behandel het en hoog aangeskrewe was by goewerneur Ryk Tulbagh, die sterrekundige De la Caille en De Grandpreez, die sekretaris van die Politieke Raad. Von Dessin se beste getuigskrif is deur homself in sy testament gegee met die woorde dat hy "seer gaarne heb willen behulpsaam wesen." Om diJ rede het hy nagenoeg 4 000 boeke en 1000 riksdalders aan die Kaapse Kerk nagelaat om as grondslag te dien vir 'n openbare biblioteek waartoe die publiek kosteloos toegang moes hê. DiJ versameling wat werke van uiteenlopende aard in

⁵⁶ Colin Renfrew, Varna and the emergence of wealth in prehistoric Europe in Arjun Apparadurai (ed.), *The social life of things*, pp. 158, 160. Renfrew verwys in die aanhaling na Karel Marx se uitspraak in sy *Capital*, volume 1.

⁵⁷ Aangehaal in Pamela Nightingale, *A medieval mercantile community*, p. 74.

⁵⁸ Cornelis de Jong, *Reizen naar de Kaap de Goede Hoop, Ierland en Noorwegen in de jaren 1791-1797*, 1, pp. 117-118.

⁵⁹ Colin Renfrew, Varna and the emergence of wealth in prehistoric Europe, in Arjun Apparadurai (ed.), *The social life of things*, p. 144.

Nederlands, Duits, Frans, Latyn en Grieks ingesluit het, maak tans deel uit van die Nasionale Biblioteek in Kaapstad (NABIK). Kolbe se beskrywing van die Kaap (1726) was deel van diJ boekery.

Von Dessin se huishouding word hier nader bekyk omdat hy so uitstekend boekgehou het van alles wat in sy huishouding ingekom en uitgegaan het. Sy opname van Februarie 1754 van voorrade wat die vorige jaar in sy spens oorgebly het, gee 'n idee van hoe rojaal party mense teen daardie tyd in en om die Kaap geleef het.⁶⁰

Von Dessin se spensvoorraad in Februarie 1754

3 mudden⁶¹ Tarwe (koring), 2do meel, geerst, 250 lb Vaderlandsche gort, 1 sakje Japanse rijst, 100 lb rijst, Laxa,⁶² Sago,

1½ do witte boonen, ¾ do boereboonen, ¼ do linsen boonen, Madegascarse boonen, prinsesse boonen, bruijne boonen, swarte boonen, 1½ do grauwen erwtten, 1½ do geele, coriander, mostaerdsaat, comeijn, 38 lb swarte peepeer, 7 lb witte peepeer, 3 lb specerij in soort (verskillende soorte), tamarinde,

274 lb oude coffij boonen, 150 lb theezuiker, 34 lb poeijer zuiker,

80 lb booter, 1 halfaam clappus olij, 150 lb uitgesmolten vet, 7 bottels versche Engelse olijven olij,

18 lb corinthen, ingelegde pruijmen (waarskynlik in brandewijn en stroop), 6 000 amandelen in soort (verskillende soorte), 1 lb witte vogelnestjies (uit China vir sop),

200 lb gesoute beeste vlees, 150 lb gesoute spek, 6 hammen,

220 lb sesjarige drooge zeep, 6 vragten duijnhout, 100 vetkaersens,

400 bottels diverse Vaderlandsche wijnen en oude Caapse wijnen, Jopenbier, 1 bierpyp ('n biervaatjie) met witte asjin.⁶³

⁶⁰ J.L.M. Franken, 'n Kaapse huishoue in die 18de eeu, pp. 40-54 is vir die bespreking van Von Dessin se huishouding gebruik. Gegewens wat volg, is om dit duideliker te maak, anders gegroep as deur Franken.

⁶¹ Volgens HAT was 'n mud 'n inhoudsmaat wat tussen 75 en 100 kg gewissel het; 1 lb (pond) was 450 g .

⁶² Laxa is noedels. Volgens Charles Perry, Notes on Persian pasta, in Maxime Rodinson *et al*, *Medieval Arab cookery*, p. 253, is die Persiese woord *l-khsha*, afgelei van *l-khshlan* wat beteken om te gly en dui op die glibberigheid van gaar noedels. Die woord *lakhsha* kom nog in die tiende-eeuse Arabiese *Kit-b al-Tabkh* (Boek van disse) voor, maar bestaan nie meer in Irannees nie. Perry wys op die vorme daarvan in verskillende tale. Die naaste aan die vorm *laxa* wat Von Dessin gebruik het, is *laksa* wat in Noord-Kaukasië en Indonesië voorkom. Die Jiddisje vorm is *lokshn* uit die Oekraïense *lokshina*. Cas Abrahams gebruik *lokshen* as alternatief vir vermicilli in resepte vir *Geskroeiide vermicilli* (p. 32), *Ony-ony* (p. 43) en *Boeboer* (p. 46) in haar *The culture en cuisine of the Cape Malays*.

⁶³ J.L.M. Franken, 'n Kaapse huishoue in die 18de eeu, pp. 53-54.

Benewens sy notisieboek, verskaf sy briefboek ook baie inligting. Sy vertelling oor die verblyf van kaptein Tamicke en dokter Saas by hom aan huis, gee 'n blik op die Kaapse diplomاسie in ruilhandel. Hy noem dat hy by hulle vertrek 'n groot geskenk wat minstens 500 gulde werd was van hulle ontvang het. Daar was onder andere 'n ankervat bier, twaalf flesse olyfolie, 'n halfaam asyn, 67 pond botter van Holland, drie vate gepekelde haring, drie vate gepekelde salm en 200 leë bottels.⁶⁴ Bottels was in groot aanvraag as houers vir asyn, olie, wyn en bier wat in vate of kanne verkoop is.

Omdat hulle geskenk so groot was, het hy hulle nie vir verblyf laat betaal nie, maar goeie sakeman wat hy was, het hy klaar bereken dat hoewel hulle ruim 'n halwe vat bier en twintig bottels Kaapse pontak uitgedrink het, hulle "dagelike provisien" selfs die botter en hout ingesluit, hom op die meeste twintig riksdalder gekos het. Aangesien hy soveel wins uit sy twee gaste gemaak het, was sy geskenk aan hulle eet- en drinkgoed wat nuttig op hulle seereis sou wees: een pot met 26 pond Kaapse botter, honderd bottels Kaapse pontak, tien eende, drie kalkoene, appels, pere en ander kleinighede. Dit bevestig Arjun Apparadurai se aanname dat agter die wedersydse gee van geskenke wat oënskynlik so spontaan in 'n sosiale atmosfeer geskied, daar 'n "profit-orientated, self-centered and calculated spirit" is wat die proses niks anders as ruilhandel maak nie.⁶⁵ Geskenke is dikwels aan die Kaap oor en weer gegee. Die gee van eetware as geskenke in die dagboeke van Adam Tas en Johanna Duminy asook tussen Von Dessin en sy vriende, is opvallend. Von Dessin het op 2 Mei 1757 by Maarten Melck 'n vark present gekry wat, geslag, die skaal op 87 pond getrek het. 'n Mud ertjies, 36 pond suiker, 'n trommel amandelmeel, op verskillende tye twaalf en agtien pond vars botter, 'n vaatjie korente, 'n sak amandels, 'n mud sout, kool, vrugte, en asyn, was van die eetware wat aan hom geskenk is.

Von Dessin het ook kado's aan sy vriende gegee. Vir skipper Eijkers wat aan hom speserye geskenk het, het hy 200 eiers en 200 gedroogde visse present gegee. Aan sy vriend Frans van der Markt het hy twee kassies met diJ se voorletter en van daarop, gestuur. Die inhoud van die een was flessies met Kaapse marmelade (van lemoene), en die van die ander, selei. Hy het ook wyn, vuurstene en duur kabeltou aan vriende geskenk.

Hy het vir eie gebruik pluimvee in die agterplaas aangehou en ook skape, beeste, bokke en soms varke besit, maar het meestal varkvlies waarvoor hy duidelik baie lief was, van sy

⁶⁴ Die inhoud van 'n ankervat is ongeveer 36 liter; 'n halfaam was 72 liter.

⁶⁵ Arjun Apparadurai (ed.), *The social life of things*, pp. 11-13.

vriende gekoop. In Junie 1756 meld hy dat hy die grootste van sy twee varke wat by sy ou vriendin, die weduwee Carnspek, geloop het, aan haar gegee het. Hy het geskat dat diJ vark minstens 200 pond sou weeg. Die vark wat hy vir homself geslag het, het 150 pond geweeg met twaalf pond reusel daarby. Hy was goed ingerig vir varkslag en het selfs 'n "broeikast" gehad om die hare maklik af te kry.

Hy het self vleis gepekel soos blyk uit die inskrywing op 5 Julie 1754: "aan vet beeste vlees ingesouten 276 lb". Von Dessin het ook wors gemaak. Op 8 Junie 1756 het hy wors gemaak en die "vleesworsten (te onderskei van lewerwors) in de rook laten hangen". Hoewel hy Kaapse ham gekoop het, het hy dit waarskynlik soms self gemaak. Die groot hoeveelhede vis wat hy ingelê het, word in hoofstuk 4 onder die bewaring van vis bespreek.

Sy koring is by die vrag bekom, terwyl gort wat in Van Riebeeck se tyd so belangrik as stapelvoedsel was, selde gekoop is. Sy huishouding het baie rys verbruik. Dis duidelik dat rys nog belangrik in sowel sy eie dieet as diJ van sy tien volwasse slawe en vyf slawekinders was. Hy bestel op 'n keer 1 000 pond wit rys (waarskynlik vir eie gebruik en as hy gaste het) en dieselfde gewig in die "gewone," wat ongepelde rys vir die slawe was.

In April 1756 koop hy op 'n vendusie van "Rijnier Le febre" [*sic*] 'n jong slaaf wat kon kook en gebak "van taarten, banketten, marsepijnen en ander zuikerwerk" maak. Die slaaf kon ook die fluit, hobo en klarinet bespeel. Hy het die 112 riksdalders wat hy betaal het, as 'n winskoop beskou. Daar moes meer van sy slawe gewees het wat musiekinstrumente kon bespeel, want op sy vendusie is twee waldhorings, twee viole, 'n hobo, twee trompette en 'n basviool verkoop. Lichtenstein het vertel dat daar aan die Kaap mense was wat nie kon musiek lees nie, maar die slawe geleer het om verskillende instrumente te bespeel. Abraham van Riebeeck het al in 1676 melding gemaak van die goewerneur se twee slawe wat tydens die ete by sy huis musiek met harp en luit gemaak het, maar "nooyt uyt noten, maer al van buyten" gespeel het.⁶⁶ Volgens Lichtenstein het die slawe-orkeste of "bende" soos hulle destyds genoem is, opgetree wanneer hulle eienaars gaste onthaal het. 'n Orkes met meer spelers en 'n groter verskeidenheid instrumente as diJ van Von Dessin, het op die plaas Ganzekraal van sy gasheer Jacob van Reenen in die Klavervallei opgetree.⁶⁷ In 'n brief van 1 Maart 1788 aan Swellengrebel, het Hendrik Cloete van Constantia melding

⁶⁶ D.B. Bosman, *Briewe van Johanna Maria van Riebeeck en ander Riebeeckiana*, p. 48.

⁶⁷ Henry Lichtenstein, *Travels in Southern Africa* 1, p. 31.

gemaak van die trompetspelers wat moes speel terwyl hy en sy gaste by "de tafel, gevuld met heerlyke soorte van wild en vis" geëet het. Die spelers het ook gespeel terwyl die eters "rykelyk van oue Brandewyn pypen en tabak" geniet het.⁶⁸

Von Dessin het heel kase en vaatjies botter gekoop en presies aangeteken van wie dit gekom het en of dit lekker was. 'n Enkele keer in 1756, het hy 'n flessie olywe gekry en een keer is daar 'n inskrywing van "3½ flessen gember confijt, schatte 19 lb" waarvoor Jan de Waal betaal is. Olyfolie is net vir slaai aangeskaf, want vark- en skaapvet om mee te kook was daar genoeg.

Von Dessin het gereeld droë vrugte aangeskaf en soos met sy ander aankope is die verkoper en die prys per pond noukeurig aangestip. Jaarliks is ongeveer 3 kg gedroogde vye, 15 kg appelkose, 90 kg groot rosyne (waarskynlik hanepoot), 7 kg pere en sowel bitter- as soetamandels aangekoop. Die amandels is getel: 15 000 (17 Maart), 8 000 (21 Maart) en 26 000 (30 September) is in een jaar aangeteken. Die gebruik om nie 'n inhoudsmaat of gewig vir amandels te gebruik nie, het lank in gebruik gebly. In D.J.H. se *Oranje kook-, koek- en resepte-boek* (1906) se resepte word die getal amandels nog gegee soos in Amandel Poeding No. 1 (p. 35) waarin "100 amandels, de dop afgetrokken en gestampt", vereis word.

Groente het Von Dessin meestal by vriende present gekry of dit self gekweek. Die enigste groente waarvan hy boekgehou het, is uie en salotte, asook groot hoeveelhede kool vir inlê. Hy was 'n liefhebber van wyn en het dit bo koffie of tee verkies. Sy drankverbruik word in hoofstuk 8 bespreek.

3.4 Sosiale bewustheid

Boerekos se verskeidenheid het dit vir enige persoon moontlik maak om daarvan te geniet volgens wat sy finansiële vermoë hom toegelaat het. As hy arm was, het hy sy duinespinasiebredie met kluitjies gered; as hy ryk was, het hy groenbonebredie met souskluitjies as nagereg geëet. Dit is egter nie die armes in 'n gemeenskap wat bepaal wat die tradisionele kos van daardie gemeenskap sal word nie, maar die smulpape en welgesteldes. Die armes in 'n gemeenskap streef voortdurend daarna om hulle sosiale stand te verbeter en in diJ proses word die welvarendes se gebruikte nageboots. 'n Goeie voorbeeld hiervan is die Kapenaars wat goewerneur Bax nageboots het met die verskaffing

⁶⁸ G.J. Schutte, *Briefwisseling van Hendrik Swellengrebel oor Kaapse sake*, p. 263.

van musiek by etes waaroor hierbo onder Von Dessin se huishouding geskryf is. Daar is ook hierbo onder "Die Kaapse smulpape", verwys na die Middeleeuse gebruik van speserye as statussimbool deur Europa se adellikes waarna die gewone burger ook later diJ aan die Kaap gesmag het, maar dat "ryklik eeten" en 'n duur huis en leefwyse teen die agtiende eeu die statussimbool was waarna almal aan die Kaap gestrewe het.

Die statusbewustes van die Kaap was gesteld op erkenning van hulle status. Kolbe het aan die begin van die agtiende eeu - soos lady Anne Barnard aan die einde daarvan - gewys op die oordrewe standbewustheid van veral amptenare aan die Kaap. "[D]e wyfjes zyn voornamelyk in dit stuk oplettende, en ten eerste op haar paardje, als zy zien, dat eene andere aan't hoger ent zit, die zoo hoog in rang niet is als zy." Selfs in die kerk is die rangorde van baie belangrik tot minder belangrik stiptelik gevolg.⁶⁹ Aan die begin van die agtiende eeu het Adam Tas in 'n brief aan die Here XVII gekla oor die spoggerige leefwyse van die amptenare wat hulle ten koste van die burgers deur omkoopgeld verryk het.⁷⁰

Biewenga wys daarop dat die hiërargies geordende VOC se bewustheid van rang en stand reeds voor die einde van die sewentiende eeu na die vryburgers - wat aanvanklik tydens hulle swaarkryjare redelik homogeen was - deurgewerk het. Hy beskou H.J. van Aswegen (in *Geskiedenis van Afrika*) se bewering dat daar onder blankes aan die Kaap verskille in rykdom was, maar nie 'n skerp klasseverskil soos in Europa geheers het nie, as 'n droom. Hy noem verskeie aspekte wat 'n klasseverskil aangedui het. Selfs in die kerk was dit merkbaar met die spesiale sitplekke van die rykes en die feit dat rykes in die kerk begrawe is en hulle familiewapens op die kerkmure aangebring is, terwyl die armes in die kerkhof begrawe is.⁷¹

De Wet wys op die sosiale skeiding tussen die hoogste, middelste en laagste sosiale groepe aan die Kaap. Hy beskou die ryk boere, professionele mense en ondernemers as die hoogste sosiale groep. Ambagslui en kleinboere het die middelgroep gevorm en laagste op die lys was die arbeiders. Hierdie skeiding was ekonomies en nie op afkoms gefundeer nie.⁷² Mentzel het vertel dat nuwelinge wat met hulle afkoms gespog het op hulle plek gesit is met: "[Z]egt niet wat gy geweest, maer zegt wat gy tegenswoordig zeyd." Hoë amptenare

⁶⁹ Peter Kolbe, *Beschryving van de Kaap de Goede Hoop* 1, p. 301.

⁷⁰ A.J. Böeseken, *Simon van der Stel en sy kinders*, p. 182.

⁷¹ A.D. Biewenga, *De Kaap de Goede Hoop*, pp. 268-269.

⁷² G.C. de Wet, *Die vryliede en vryswartes in die Kaapse nedersetting 1657-1707*, p. 119.

het met eenvoudige boeremeisies getrou net omdat laasgenoemde welvarend was.⁷³

De Wet skets die streng sosiale skeiding tussen die hoogste sosiale groep en die ander groepe. Hoewel die amptenare se ekonomiese beleid hulle dikwels ongewild gemaak het by die elite onder die burgers, was daar sosiale verkeer tussen die hoë amptenare en hierdie groep. Die klasseverskil tussen die hoogste en middelste groep, blyk uit AriJ Gerritz Prinsloo wat die boer en burgerraad Cornelis Botma as "Monsieur Botma" aangespreek het terwyl diJ hom op sy naam genoem het. 'n Verdere bewys van diJ sosiale skeiding is die feit dat blanke knegte op plase nie in die woonhuis saam met die gesin nie, maar in 'n buitegebou gebly het en hulle werkgewers as "baas" aangespreek het. Hoewel Adam Tas wat deel was van die hoogste sosiale groep, die begrafnisreëlings getref het vir Husing se kneg wat verdrink het, het hy nie die begrafnis bygewoon nie, maar sy kneg gestuur. By die begrafnis van die chirurgyn/ smid, Matthys Greeff, se seun was Tas ook afwesig.

De Wet wys voorts daarop dat sommige vryliede uit die hoër sosiale groepe van laer amptenare verwag het om sigbare respek teenoor hulle te betoon. In 1707 het die smid Hans Jacob Conterman die veldwagter Hartwig Jacob Alsleben met die vuus toetgetakel omdat diJ nie sy hoed vir hom afgehaal het nie. Tog lyk dit asof die skeiding tussen die middelklas en laagste sosiale groepe nie so streng was as diJ tussen die hoogste en middelgroep nie, want Husing se kneg is uit Conterman se huis begrawe en by die begrafnis van Greeff (middelgroep) se seun, was Tas se kneg (laagste groep) 'n draer.⁷⁴ Mentzel het ook op die groot verskil tussen die hoogste sosiale groep en die ander groepe gewys.⁷⁵

Die Perse wie se kultuur in hoofstuk 1 bespreek is, was waarskynlik die enigste gemeenskap wie se kultuur deur hulle veroweraars oorgeneem is. Gewoonlik is dit die verowerdes wat die kultuur van die veroweraars naboots of - in 'n gemeenskap soos die van die sewentiende en agtiende eeu aan die Kaap - die laer sosiale groepe wat die gebruike van die hoër groepe nastreef. Dat die Hugenate wat baie arm was toe hulle in die Kaap aangeland het, se vernuwning in die koskultuur in die agtiende eeu deur die Kaapse elite aanvaar is, was te danke aan die feit dat die Franse koskultuur in daardie stadium reeds in Europa toonaangewend vir ander kulture begin word het. Biltong is aan die Kaap as 'n waardevolle voedsel beskou omdat dit nie bederf het nie, lig was en dus ideaal was om op

⁷³ O.F. Mentzel, *A geographical and topographical description of the Cape of Good Hope* II, pp. 115-116.

⁷⁴ G.C. de Wet, *Die vryliede en vryswartes in die Kaapse nedersetting, 1657-1707*, pp. 119-121.

⁷⁵ Vgl. O. F. Mentzel, *A geographical and topographical description of the Cape of Good Hope* II, pp. 107-108.

'n reis mee te neem. Dat hierdie kos van die algemeen armoedige veeboere van die agtiende eeu deel van die boonste sosiale laag - en dus die Boerekostradisie - geword het, was omdat biltong waarskynlik reeds in dele van die Duitssprekende gebiede in Europa bekend was⁷⁶ vóór die stigting van die Kaapse verversingspos en dus van die begin af deel was van die Europese koskultuur wat na die Kaap gekom het. In hoofstuk 2 is gewys op die robbiltong wat in Van Riebeeck se tyd aan die Kaap gemaak is.⁷⁷ Gedroogde vleis was dus sedert die begin van die verversingspos deel van die Hollandse koskultuur.

As 'n mens die streng sosiale skeiding van groepe aan die Kaap in ag neem, is dit ondenkbaar dat die klasbewuste Kaapse elite die koskultuur sou navolg van slawe wat die laagste posisie op die sosiale ranglys met die kettingdraers gedeel het.

⁷⁶ Vgl. Henry Lichtenstein, *Travels in Southern Africa* 1, pp. 97, 155.

⁷⁷ Vgl. *Daghregister* 1, 2 April 1654; *Daghregister* III, 26 April 1659; Biltong word in hoofstuk 5 bespreek.